

การทำต้องลาย

ประวัติความเป็นมา

เครื่องต้องลาย เป็นงานศิลปะประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคเหนือ โดยเฉพาะท้องถิ่นล้านนา การทำต้องลายในตำบลบ้านแหวนจากคำบอกเล่าพบว่าเริ่มทำมาตั้งแต่สมัยปู่ยาตาทวด และสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน คำว่าต้องลายหมายถึง การตอก การตี การแกะสลัก เครื่องต้องลายเป็นงานการตีแผ่นโลหะที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะตัวและมีรูปแบบที่สวยงาม มีความสลับซับซ้อนในงานศิลปะ โดยในอดีตการทำต้องลายจะเริ่มต้องลายจากการทำสลุงเงิน (ขันเงิน) ซึ่งการเดินเส้นต้องลายในสมัยนั้นจะเดินเส้นเป็นรูปช้าง ม้า รอยพระพุทธรบาท 12 ปีนักษัตร แต่ในปัจจุบัน การเดินเส้นต้องลายแตกต่างไปจากดั้งเดิมมาก ทั้งวัตถุดิบที่ใช้ทำ และลวดลายที่ใช้ทำ

ความแตกต่างที่พอจะกล่าวให้เห็นได้ชัดเจนทั้งในวัตถุประสงค์ของการทำ, ประเภทของสิ่งของที่ทำและวิธีการทำ กล่าวคือในอดีตการทำต้องลายจะใช้ทำเฉพาะทำสลุงเงิน (ขันเงิน) แต่ในปัจจุบันจะใช้การทำต้องลายมาทำของใช้อื่น ๆ เช่นกรอบรูป ประกอบมุมกรอบรูป กล่องกระดาษทิชชู พวงกุญแจ นอกจากนี้วิธีการทำยังแตกต่างกัน คือในอดีตเริ่มจากการชั่งน้ำหนักของเนื้อเงินตามจำนวนขนาดที่จะใช้หล่อเงินขึ้นรูปขึ้น เพราะฉะนั้นคนสมัยก่อนเขาจะรู้ว่าต้องใช้เงินน้ำหนักเท่าใดจึงจะได้ขนาดของสลุงเงิน (ขันเงิน) ตามที่ต้องการ จากนั้นก็จะนำขึ้นที่ขึ้นเป็นรูปแล้วมาต้องลาย (การตอกลาย, ตีลาย) โดยจะเริ่มต้องลายด้วยการใช้เหล็กเดินเส้นเป็นรูปลายต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นรูปช้าง ม้า รอยพระพุทธรบาท ต้นไม้ ส่วนใหญ่ลวดลายจะเชื่อมโยงกับพระพุทธรศาสนาและความเชื่อทางจันทรคติ ได้แก่ 12 ปีนักษัตร เป็นต้น การออกแบบลวดลายขึ้นอยู่กับความต้องการว่าต้องการแบบใด หากต้องการให้ลายดูขึ้นมากก็กลับด้านแล้วใช้เหล็กตี (ต้องลาย) เพื่อให้ลายดูขึ้นมาก ซึ่งต้องทำอย่างระมัดระวัง น้ำหนักในการตีก็ต้องกะให้เหมาะสมจึงจะออกมาเป็นลายดูที่สวยงาม แต่ในปัจจุบันการต้องลายได้ลดขั้นตอนในการทำไปหลายอย่างและไม่ได้ตีกรอบว่าจะต้องทำแต่สลุงเงิน (ขันเงิน) แต่เพียงอย่างเดียวในปัจจุบัน ผู้ทำจะเปลี่ยนมาใช้แผ่นนิเกิล หรือแผ่นอลูมิเนียมแทนเนื่องจากราคาถูก และลวดลายที่ออกแบบรวมทั้งประเภทของสิ่งของที่ทำมาต้องลายก็มีรูปแบบหลากหลายมากขึ้น เช่น กล่องใส่กระดาษทิชชู ที่ประดับมุมกรอบรูป งานสำหรับโซวี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้พิมพ์ลายสำเร็จรูปมาช่วยในการต้องลาย ทำให้ประหยัดเวลา และเพิ่มจำนวนได้มากขึ้น เพราะจำเป็นต้องทำในรูปแบบของธุรกิจศิลปะตามสภาวะของตลาดในยุคปัจจุบัน สำหรับวิธีการต้องลายในปัจจุบันนั้นจะแตกต่างจากในอดีต คือเมื่อต้องลายลงบนแผ่นนิเกิลหรืออลูมิเนียมตามลายที่ต้องการ ในกรณีที่ต้องการให้ภาพดู (ตั้ง

ลาย) ขึ้นมาก็จะตีขี้ลายในส่วนที่เป็นเนื้อที่ว่าง ๆ ระหว่างลายเดินเส้น จากนั้นก็ใช้สีน้ำมันทาที่ลาย เมื่อสีแห้งก็ใช้น้ำมันสนมาเช็ดสีออกเพื่อที่จะได้ต้องลายที่ดูเป็นของเก่า การเช็ดน้ำมันสนก็ขึ้นอยู่กับความต้องการว่าต้องการให้สีของต้องลายนั้นเสมือนว่าเก่าแก่เล็กน้อยเพียงใด ลายต้องที่เก่าแก่เล็กน้อยเพียงใด

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการต้องลาย (ในอดีต)

1. เต้าเผา
2. พิมพ์หล่อ (ขันสลุง)
3. เงิน
4. เหล็กสำหรับเดินเส้น
5. ค้อน

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ต้องลาย (ปัจจุบัน)

1. แผ่นนิเกิล , แผ่นอลูมิเนียม
2. พิมพ์ลายสำเร็จรูป
3. ค้อน
4. สีน้ำมัน
5. น้ำมันสน

ขั้นตอนการทำ

1. ตัดแผ่นนิเกิลหรือแผ่นอลูมิเนียม เป็นแผ่นให้มีขนาดเหมาะสมกับการใช้งาน เพื่อเตรียมการขึ้นลาย
2. ชีดเส้นลงบนแผ่นนิเกิลหรือแผ่นอลูมิเนียมเพื่อวางขนาดที่จะทำการตอกลาย
3. นำแบบ (พิมพ์ลายสำเร็จรูป) มาตอกลายให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามความต้องการของลูกค้า หรือประเภทของสินค้าที่จะนำไปประกอบ
4. หากต้องการให้เครื่องต้องลายแลดูเป็นของเก่า เพื่อให้เกิดดูสวยงาม ผู้ผลิตก็จะใช้สีน้ำมัน (สีดำ) ทาลงไปบริเวณลวดลายที่ได้ต้องลายแล้ว หลังจากนั้นก็ใช้ผ้าชุบน้ำมันสนเช็ดสีออกให้สะอาด ก็จะได้เครื่องต้องลายที่มีความสวยงามแลดูคลาสสิกมากขึ้น
5. หลังจากเครื่องต้องลายแห้งดีแล้วก็จะถึงขั้นตอนที่เรียกว่าการเหยียบพื้น ซึ่งหมายถึงการตอกลายซ้ำเพื่อให้เห็นลายที่ชัดเจนขึ้น การตอกซ้ำนั้นจะใช้ค้อนเป็นเครื่องมือ โดยผู้ตอกจะต้องกะน้ำหนักมือในการทุบอย่างเหมาะสมจนเรียบสวยงาม

6. เมื่อทูลจนเรียบแล้วก็จะเป็นการโค่น การทำโค่นหมายถึงการตอกบริเวณลายที่ต้องการให้นูนเด่นชัดขึ้น ซึ่งการโค่นเสร็จแล้วก็จะได้แผ่นต้องลายที่มีความสวยงามที่มีมิติและความละเอียด

ในปัจจุบันเครื่องต้องลายจะนำไปเป็นส่วนประกอบของเครื่องใช้สอยต่าง ๆ โดยเฉพาะสิ่งของประเภทเครื่องตกแต่งบ้าน ของที่ระลึก เป็นต้น ดังนั้นแผ่นต้องลายที่ทำเป็นลวดลายเสร็จแล้ว เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้น จึงต้องนำไปใช้ประดับหรือประกอบกับเครื่องใช้อื่น ๆ โดยใช้หมุดมาตอกแผ่นต้องลายยึดติดกับเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นไม้หรือโลหะอื่น ๆ ก็ทำให้ดูสวยงามและได้ราคาสูงขึ้น เช่น ประดับเป็นกรอบรูป กล่องใส่เครื่องประดับ แจกัน กล่องใส่กระดาษชำระ พวงกุญแจ ที่ทับกระดาษ ที่คั่นหนังสือ เป็นต้น

ปัจจุบันบ้านดู (หมู่ที่ 11) ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่เป็นแหล่งผลิตภัณฑ์ OTOP ชั้นเยี่ยมประเภทต้องลายของจังหวัดเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่ง

รูปภาพ แสดงขั้นตอนในการสร้างผลิตภัณฑ์ด้านศิลปะ "เครื่องต้องลาย"

ขั้นที่ 1 ตัดแผ่นนิเกิลหรือแผ่นอลูมิเนียม
ให้มีขนาดพอเหมาะที่จะใช้

ขั้นที่ 2 จีดเส้นลงบนแผ่นนิเกิลหรืออลูมิเนียม
เพื่อวางขนาดที่จะตอกลาย

ขั้นที่ 3 การตอกลาย (ต้องลาย)
ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ

ขั้นที่ 4 ทาสีน้ำมัน (สีดำ) ลงบนแผ่นนิเกิล
ที่ต้องละลายแล้ว

ขั้นที่ 5 ใช้ผ้าชุบน้ำมันสนเช็ดสีน้ำมันออก
เพื่อให้ต้องลายดูเป็นของเก่า

ขั้นที่ 6 การเหยียบพื้น

ขั้นที่ 7 การโคน

ขั้นที่ 8 ตัดแผ่นต้องลายที่เสร็จแล้ว
ไปประกอบทำวัสดุต่าง ๆ

ตัวอย่าง ต้องลายที่ใช้ประกอบทำกล่องใส่เครื่องประดับ

ตัวอย่าง ต้องลายที่นำไปประดับของใช้ในชีวิตประจำวัน